

Віктор КАРПОВ

БОЙОВИЙ ПРАПОР СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ

Історія українського військового прапорництва сягає своїм корінням у далеке минуле й тісно пов'язана з історією українського державотворення. В усі часи прапор, або хоругва (корогва), для воїнів мали непересічне значення і символізували славу та перемогу. Роль прапора яскраво показано в Галицько-Волинському літопису, де описано битви князів, братів Данила і Василька, проти угрів, ляхів і русів 1245 року. В одній із битв Данило розбив військо угорського воєводи Філі, а „хоругов його роздер навпіл”. Побачивши це, угри кинулися тікати. Василько тим часом зіткнувся з ляхами. „Данило ж гнав через яр глибокий на угрів і русь, бив їх [і] журився про брата, не знаючи, [що з ним]. Але, побачивши хоругов його, що мчала вслід за ляхами, він був сильно радий”. З цього опису можна зробити висновок, що хоругва була не просто ознакою воєводи, а й елементом тактики бою¹.

Найбільше відомостей про українські військові прапори належать до часів існування Запорізької Січі (XVII – XVIII ст.), а потім, уже на початку XX ст., – Української Народної Республіки й Української Держави. Згодом, у радянський період, національно-релігійні риси прапорництва були замінені на політичні. Зазнало деформації саме поняття національної відповідності, що врешті призвело до заміни його

на поняття, близькі до політичних чи ідеологічних.

Звичайно, було б дивним, якби після трагічної і драматичної історії боротьби за волю України в самій Україні збереглася бодай половина або третина тих прапорів, що майоріли над козачими полками чи військами УНР. Самозрозуміло: немає прапорів – немає і армії, немає армії – немає і держави. Тому всі неукраїнські правителі українських земель намагалися приховати, а то й знищити позostalі прапори українського війська і навіть відомості, пам'ять про них. Вийшло так, що українські військові прапори нині представлені в музеях Швеції (прапори Богдана Хмельницького та Івана Мазепи), Польщі, Росії, Канади та інших країн, а в музейних збірках самої України їх найменше, лише чотири. Вони зберігаються в музеях Києва, Харкова і Білої Церкви. Найвідоміші з них – прапор Війська Запорізького Низового і Бойовий прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії армії УНР, яким дивізія була нагороджена за бої проти більшовиків під Вапняркою в 1919 р. Перший експонується тепер у Національному музеї історії України, другий довгий час був на перехованні в українській церкві в Нью-Джерсі (США), у 1992 р. переданий полку Національної гвардії України в Києві, з 1996 р. виставлений в експозиції Центрального музею Збройних Сил України².

На час створення сучасних Збройних Сил України і пов'язаних з цим робіт щодо розроблення Бойового прапора для військових частин історія національного військового прапорництва була мало досліджена. Над вексилологією ще тяжіла радянська спадщина. Та все ж таки за основу було взято доцільний принцип поєднання історичної традиції – символів доби Київської Русі, прапорництва українського козацтва – і новітніх вимог.

Для опрацювання проектів бойових прапорів військових частин у 1992 р. в новосформованому Міністерстві оборони України за рішенням міністра генерал-полковника Костянтина Морозова було організовано спеціальну комісію, яка займалася питаннями розроблення нової військової форми одягу й військової символіки, зокрема прапорів.

До складу комісії входили генерал-полковник А.Лопата (перший заступник міністра оборони – начальник Головного (після перейменування – Генерального) штабу ЗС України, генерал-полковник І.Біжан (заступник міністра оборони, голова комісії), генерал-майор О.Коломійцев (заступник начальника Головного штабу, заступник голови комісії), полковник В.Орявський (начальник відділу Головного штабу, секретар комісії), полковник Л.Шайденков (начальник відділу Речового управління Тилу Міністерства оборони України) і підполковник О.Семчук (начальник групи Головного штабу). До роботи в комісії залучали фахівців різних управлінь і служб Міністерства оборони, Головного штабу, Тилу та озброєння, науковців, художників і дизайнерів. З них активно працювали майори В.Якубенко, А.Куліш, капітан 3-го рангу В.Тенюх, О.Руденко та інші.

Однак сама робота розгорталася повільно, їй бракувало цілеспрямованості й належної організації. На це звернув увагу міністр оборони. У наказі „Про хід роботи щодо розробки і впровадження військової символіки Збройних Сил України” від 30 серпня 1993 р. № 199 він, зокрема, зазначив, що „виготовлення бойових прапорів військових частин і прапорів видів Збройних Сил України носить неконкретний характер. На теперішній час ще не визначено потрібну кількість бойових прапорів, не спланована та не проводиться робота щодо заміни найменувань військових частин Збройних Сил України”³.

З метою організованої і планової підготовки до виготовлення бойових прапорів, зміни найменувань об'єднань і з'єднань передбачалося здійснити низку заходів. Командирів усіх рівнів було зобов'язано до 10 вересня 1993 р. подати в Головний штаб ЗС України уточнений перелік військових частин, для яких планується виготовлення прапорів. Як було визначено, їх належало виготовити для всіх військових частин, почавши з батальйону, за винятком частин технічного й тилового забезпечення, охорони та обслуговування, військових будівельників. Першочергово прапори призначалися для дивізій, бригад і полків.

Головний штаб на підставі поданих з військ заявок мав обрахувати потребу Збройних Сил України в забезпеченні бойовими прапорами й передати ці дані до штабу Тилу, на який покладалося розроблення технології й порядку виготовлення прапорів і грамот до них. Водночас саме виготовлення прапорів передбачалося розпочати тільки після затвердження Верховною Радою Украї-

*Прапори армії, авіації та флоту.
Автори Р.Дуб'як і О.Романчук*

ни Положення про Бойовий прапор і опису його.

Цим наказом міністра було встановлено також порядок використання прапорів військових частин, що залишились від Радянської армії – їх мали підготувати для здачі до 30 січня 1994 р. в меморіальний комплекс „Український музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.”, а при проведенні військових ритуалів виносити Державний прапор України. Певний час у військах додержували такого порядку.

З пошвавленням роботи над військовими прапорами почали надходити пропозиції од військових частин, громадських організацій і окремих, зацікавлених цією справою осіб. Їх збирав Центр з розробки форми одягу Тилу ЗС України. Після того як у грудні 1995 р. Центр було розформовано, деякі матеріали з пропозиціями та проектами надійшли до фондів Центрального музею ЗС України і там зберігаються. Серед них вирізняються оригінальністю пропозиції, що їх подали Роман Дуб'як і Олег Романчук зі Львова. Вони пропонували прапор армії у вигляді Державного прапора з урізаним у нього біля держална трикутником малинового кольору. На трикутнику мав бути вільний козацький хрест білого кольору, у центрі якого – Тризуб, облямований з обох боків дубовою і лавровою гілками. Прапор авіації – того самого розміру, що й прапор армії, але блакитного кольору. На його полотнищі – жовтого кольору хрест козацького типу з Тризубом у центрі, облямованим з обох боків дубовою і лавровою гілками. Від кута до кута прапора навхрест розходяться жовті

Бойовий прапор військової частини (аверс і реверс), запропонований Центром з розробки форми одягу Тилу ЗС України

Бойовий прапор частин Сил наземної оборони, а також наземних частин ВМС України (аверс)

промені. Прапор флоту – історичний, затверджений у 1918 р.⁴ Проектів Бойового прапора військової частини ці автори не подали.

Центр з розробки форми одягу Тилу ЗС України пропонував Бойовий прапор військової частини у вигляді Державного

Бойовий прапор частин Сил наземної оборони (реверс)

Бойовий прапор наземних частин ВМС України (реверс)

Бойовий прапор частин Сил оборони повітряного простору (СОПП), а також авіачастин ВМС України (аверс)

прапора з розміщенням на лицьовому боці його символу Збройних Сил – щита синього кольору з Тризубом жовтого кольору на ньому. Цей символ облямований з одного боку дубовою, а з другого – калиновою гілкою. Під

Бойовий прапор авіачастин ВМС України (реверс)

Бойовий прапор частин Сил оборони повітряного простору (СОПП) (реверс). Автори О.Руденко і К.Гломозда

символом мала бути вшита стрічка з написом „За Україну, за її волю”. Слова, на пропозицію майора А.Куліша, були взяті з відомої пісні українських січових стрільців. На зворотному боці прапора планувалося нашивати напис з найменуванням військової частини⁵.

Ескіз „Бойовий прапор частин Сил наземної оборони, а також наземних частин Військово-морських сил України” виконав Олекса Руденко при сприянні заступника голови Українського геральдичного товариства кандидата історичних наук Костянтина Гломозди. Пропонувалося прямокутне полотнище малинового кольору, на якому в центрі розміщено символ Збройних Сил – щит синього кольору з Тризубом жовтого кольору, облямованим зліва дубовою, а справа – калиною гілкою. Під символом ушита стрічка з написом „За Україну, за її волю”. По периметру прапора – виноградна лоза, що в кутах перебивається номером військової частини, взятим у коло. Якщо частина належала до Військово-морських сил то в горішньому куті, ближче до держална, мав бути криж прапора ВМС. На зворотному боці прапора фігурувала така сама символіка, тільки на місці стрічки з девізом зазначалася назва військової частини. Аналогічно виглядав проект Бойового прапора для військових частин Сил повітряної оборони, а також авіації ВМС⁶. Змінювався лише колір полотнища – з малинового на блакитний.

Щодо прапора ВМС, то майже всі, хто надсилав свої пропозиції, зійшлися на прапорі, вживаному в 1918 р. На прохання особового складу Військово-морських сил України, що його висловив на одному із засідань комісії капітан 3-го рангу В.Тенюх, цей історичний прапор

було затверджено як прапор сучасних ВМС України.

Прапори видів Збройних Сил у проекті О.Руденка й К.Гломозди були близькі до запропонованих ними бойових прапорів, але тільки з символом Збройних Сил, без напису. Проект цих авторів урешті був узятий за основу комісією Міністерства оборони України.

Для прапора Сухопутних військ і Бойового прапора комісія обрала малиновий колір, що відповідає традиціям українського прапорництва козацької доби. Розглянувши подані пропозиції, комісія ухвалила рішення, згідно з яким прапор Сухопутних військ, або за тодішньою термінологією – Військ наземної оборони, являє собою прямокутне полотнище з малинового, складеного вдвоє, шовкового фаю розміром 143 сантиметри завдовжки й 112 сантиметрів завширшки. На лицьовому й зворотному боці в центрі полотнища розміщено символ Збройних Сил України – щит прямокутної форми синього кольору, в центрі якого – Тризуб, малий Державний Герб України, в облямуванні дубової і калинової гілок золотистого кольору. Прапор Військ повітряної оборони являв собою прямокутне полотнище такого самого розміру з шовку блакитного кольору, складеного вдвоє, у центрі якого був розміщений символ Збройних Сил в облямуванні дубової та калинової гілок, охоплений двома крилами. Запропонований тоді прапор Військово-морських сил являв собою теж прямокутне полотнище такого самого розміру з шовку білого кольору, складеного вдвоє, на лицьовому і зворотному боці якого розміщено блакитний хрест з лінією оздоблення, що поділяє це полотнище на чотири рівні частини. У прилеглій до

держална верхній частині полотнища з обох боків розміщено Державний прапор України, у центрі якого – малий Державний Герб України. Підготовлені комісією матеріали було погоджено з Президентом України Леонідом Кравчуком.

У жовтні 1993 р. колегія Міністерства оборони України затвердила проекти Бойового прапора військової частини й прапорів видів Збройних Сил – Сухопутних військ, Військово-морських сил і Військ повітряної оборони, запропоновані комісією міністерства. Тут слід зазначити, що прапор Військ повітряної оборони нині належить уже до історичних (після скасування в 1997 р. цього виду Збройних Сил і запровадження замість нього Військово-повітряних сил і Сил протиповітряної оборони).

Розроблене Міністерством оборони Положення про Бойовий прапор військової частини Збройних Сил України визначало, що Бойовий прапор є символом честі, доблесті та слави. Він закликає кожного військовика віддано служити народові України, мужньо, уміло й непохитно боронити Українську державу, не шкодуючи своєї крові й самого життя. Вручення Бойового прапора провадиться після сформування частини посадовими особами Міністерства оборони України від імені Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил. Вручення відбувається в урочистій обстановці з шиккуванням усього особового складу частини. При цьому частині вручається Грамота Президента України. Після вручення прапор уже завжди зберігається у військовій частині. Під час бою особовий склад зобов'язаний самовіддано й мужньо захищати його і не допускати захоплення супротивни-

Прапор Сухопутних військ

Прапор Військ повітряної оборони

ком. У разі втрати прапора, згідно із законодавством України, передбачалася відповідальність командира військової частини та осіб, безпосередньо винних у цьому. Стосовно змісту Положення можна зауважити, що розробники випустили з уваги таке питання, як ознака належності військової частини до держави, яку має символізувати прапор, але це, очевидно, розумілося само собою.

Положення про прапори видів Збройних Сил встановлювало, що прапор Військово-морських сил одночасно є і Бойовим прапором корабля. Прапори видів Збройних Сил визначають належність частини до виду Збройних Сил, „їх оборонну спрямованість та найкращі традиції виду”. Прапор виду вручається посадовими особами Міністерства обо-

*Бойовий прапор військової частини.
Автор О.Кохан. Варіант
доопрацьований ЦМ ЗСУ*

рони України об'єднанням і вищим за рангом частинам, а також ротам Почесної варті.

Прапор виду Збройних Сил виносять, а на кораблях підіймають під час урочистостей у дні державних і військових свят за участю військ, зустрічі іноземних делегацій, а також під час проведення польотів. У ході свят і військових ритуалів прапор виду може використовуватися разом з Бойовим прапором або ж окремо, якщо використання Бойового прапора недоцільне. Встановлювалося також, що охорона прапора виду Збройних Сил, як і Бойового прапора, є почесним обов'язком особового складу частини⁷.

Все ж таки й після затвердження єдиного зразка прапорів широке впровадження їх не відбувалося. Натомість почали з'являтися нові пропозиції. Зокрема у виданні Українського геральдичного товариства „Знак” свою розробку опублікував Олексій Кохан⁸. Автор пропонував прапор Збройних Сил України у вигляді квадратного малинового полотнища з вільним білим козацьким

хрестом у центрі і накладеним на нього золотим Тризубом у круглому синьому полі, облямованому золотим лавровим вінком. Прапор ВПС був за таким самим зразком і різнився лише кольором – полотнище синє, а хрест жовтий. Військово-морський прапор відповідав схваленому комісією Міністерства оборони варіанту.

Бойовий прапор військової частини в проекті О.Кохана повторював основні риси прапора виду військ, але з деякими доповненнями. Це було квадратне полотнище з вигнутуваною по периметру золотою орнаментованою рамкою. У центрі полотнища (для наземних військ – малинового кольору, для авіації – синього, для екіпажів військових кораблів – білого з темно-синім хрестом) розміщувалася символіка виду військ. У верхній частині – напис „За Україну”, а в нижній – „За її волю”. На звороті пропонувалося гаптувати напис з назвою військової частини. Краї полотнища мали бути обшиті жовтими торочками. Пізніше, на пропозицію Центрального музею ЗС України до хрестів додали мечі, і такі прапори пропонувалося вручати частинам бойового складу, а без мечів – частинам забезпечення.

У 1998 р. подав свої пропозиції Центральний музей Збройних Сил України, згідно з якими передбачалося запровадити у військах прапори й значки, що представляли б командирів підрозділів, починаючи від командира взводу й закінчуючи Верховним Головнокомандувачем ЗС України. Для командира взводу й роти це мав бути значок, для батальйону, бригади й полку – стяг, від дивізії і вище – штандарт. Проте комісія міністерства не розглянула цих пропозицій, бо рішення вже було ухвалено.

Також висловлювалася пропозиція ввести на вершні для прапорів і

штандартів: Тризуба, обвитого з боків дубовими та лавровими гілками й закріпленого на основі (для бойових прапорів), і наконечника списа, обвитого дубовими та лавровими гілками (для представницьких прапорів і штандартів). Однак і далі використовується на вершні, близьке формою до на вершні радянських часів, лише з Тризубом у центрі.

Привертає увагу діяльність Ореста Кареліна зі Львова, який розробив, виготовив і передав до військових частин та установ велику кількість різних прапорів військових частин і посадових осіб ВПС, ВМС, Морської піхоти, Національної гвардії, Внутрішніх військ, військово-навчальних закладів. Він виготовив також штандарти для Міністра оборони, командувачів Військово-повітряних сил і Національної гвардії. Це цілком самостійні роботи, що відображають традиції українського прапорництва, часто в поєднанні з релігійною символікою та символами королівської влади.

Певний час лишався законодавчо не визначеним порядок затвердження ескізів і описів Бойового прапора та прапорів видів Збройних Сил вищими органами влади. Щоб змінити цю ситуацію, Міністерство оборони ініціювало у Верховній Раді розгляд доповнень до Закону України „Про Збройні Сили України”. Згідно з цими доповненнями, прийнятими 21 жовтня 1993 р. право затвердження проектів Бойового прапора військової частини й прапорів видів Збройних Сил було надано Верховній Раді України.

Уже 5 січня 1994 р. проект постанови Верховної Ради України „Про затвердження положень про Бойовий прапор військової частини, прапори видів військ та символу Збройних Сил України” був пого-

джений з Президентом України, Кабінетом Міністрів України та іншими центральними органами виконавчої влади й переданий на розгляд Верховної Ради України. До кола осіб і установ, які погоджували розроблені Міністерством оборони України проекти прапорів, належали: В.Онопенко (міністр юстиції), П.Толочко (віце-президент НАНУ), В.Смолій (директор Інституту історії НАНУ), В.Ворона (директор Інституту соціології НАНУ), І.Курас (директор Інституту національних відносин НАНУ), Ю.Шемшученко (директор Інституту держави і права НАНУ), П.Кононенко (директор Інституту українознавства Київського університету імені Т.Г.Шевченка), А.Бровкін (заступник директора Центральної наукової бібліотеки імені В.І.Вернадського), В.Бузало (заступник голови Українського геральдичного товариства, старший консультант відділу нагород Адміністрації Президента України).

Подаючи до Верховної Ради України проект постанови, Прем'єр-міністр України Віталій Масол пояснював потребу прийняти зазначені положення тим, що зразки Бойового прапора військової частини, прапорів видів військ і символу Збройних Сил України ще не затверджено й рішення на виготовлення їх не прийнято. Під час проведення військових ритуалів у військах використовують Державний прапор України, а для зустрічі державних і військових делегацій інших держав виносять прапори видів Збройних Сил України, які нормативними актами не затверджено. Прем'єр-міністр України підкреслював, що „затвердження положень дасть змогу Міністерству оборони розпочати роботу з виготовлення прапорів і символу, а також установити порядок їх використання”⁹.

Черга розгляду цього проекту постанови у Верховній Раді України надійшла 3 жовтня 1994 р. На засіданні Президії Верховної Ради, коли обговорювалося включення питання про затвердження проектів Бойового прапора військової частини й прапорів видів Збройних Сил України до порядку денного сесії, аргументовану доповідь виголосив перший заступник Міністра оборони України генерал-полковник Іван Біжан. Проте члени Президії ухвалили повернути поданий документ на доопрацювання до комісії Верховної Ради з питань оборони і державної безпеки, яка мала ініціювати розгляд цього питання пізніше – після затвердження Державного герба України.

Збройні Сили були готові до реалізації рішення Верховної Ради, якби вона його прийняла. Ще в серпні 1994 р. Управління служби військ і режиму Генерального штабу підготувало проект наказу Міністра оборони України „Про введення в дію Інструкції про порядок вручення бойових прапорів військовим частинам Збройних Сил України”¹⁰.

У 1999 р. Верховна Рада України ухвалила закон, яким упроваджувався Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. Окремий розділ Статуту визначає порядок вручення бойових прапорів військовим частинам, їх утримання і зберігання. У ньому в основному повторювалися положення згаданої інструкції, яка відтепер скасовувалася¹¹.

Незважаючи на бюрократичні перепони, бойові прапори й прапори видів Збройних Сил фактично вже використовувалися під час військових парадів у День незалежності України й День Перемоги, при проведенні ритуалу зустрічі іноземних делегацій ротою Почесної варти

*Прапор Військово-повітряних сил.
Розроблений з ініціативи В.Антонця*

Міністерства оборони України, а прапор Військово-морських сил був піднятий на всіх кораблях флоту.

Вручення нових прапорів розпочалося разом з утворенням нових військових частин і установ. Перший український Бойовий прапор військової частини був вручений 1 червня 1994 року 1-й аеромобільній дивізії. Другий – 1 вересня того ж року Академії Збройних Сил України (нині – Національна академія оборони України). Усього в 1994 р. вручено 10 бойових прапорів: Київському військовому інституту управління та зв'язку, Київському інституту Сухопутних військ, Київському інституту Військово-повітряних сил, Київському військовому ліцею, 169-му окруж-

*Прапор Сил протиповітряної
оборони. Розроблений з ініціативи
О.Стеценка*

Бойовий прапор спільного українсько-польського батальйону миротворчих сил ООН

ному навчальному центру підготовки молодших спеціалістів, 95-му навчальному центру, Севастопольському військово-морському інституті, Харківському військовому університеті. У 1995 р. вручено два прапори – 4-й окремій бригаді морської піхоти й Прикарпатському військовому округу. На той час були готові для вручення прапори Одеського військового інституту Сухопутних військ, 240-го й 60-го окремих спеціальних батальйонів, 1014-ї бригади Сил протиповітряної оборони, 181-ї учбової артилерійської бригади й Сумського військового інституту артилерії¹².

Але процес вручення припинився. Це призвело до того, що подекуди у військах почали виявляти власну ініціативу. Так, командир 97-ї бригади, не погодивши своїх дій з командуванням, виготовив коштом місцевих органів влади міста Славути на Київській фабриці художніх виробів Бойовий прапор нового зраз-

ка. Він відповідав установленим розмірам і колірній гамі, однак мав доповнення у вигляді емблеми бригади. Водночас у деяких військових частинах під час проведення військових ритуалів стали використовувати прапори радянського зразка поряд з Державним прапором, що викликало обурення й нарікання громадськості. Врешті вручення бойових прапорів було відновлено.

1997 року у зв'язку із згаданим уже поділом Військ повітряної оборони на два види постала нагальна потреба в розробленні прапорів для них. Командувач Військово-повітряних сил генерал-полковник В.Ан-

тонець запропонував прапор у вигляді синього прямокутного полотнища, розшитого 12 променями жовтого кольору. У центрі прапора вміщено зображення птаха українських степів сокола, який у своїх пазурах тримає пропелер. Над соколом – Тризуб. Командувач Сил протиповітряної оборони генерал-полковник О.Стеценко взяв за основу прапор Сил оборони повітряного прос-

Прапори Військово-морських сил України

Військово-морський прапор України

Гюйс

Прапор Міністра оборони України

Прапор начальника Генерального штабу Збройних Сил України

Прапор командувача Військово-морських сил України

Прапор начальника штабу Військово-морських сил України

Прапор командира морського району (ескадри)

Прапор командира з'єднання

Вимпел військового корабля

Брейд-вимпел командира дивізіону

Прапор допоміжних суден

Прапор пошуково-рятувальних суден

Прапор гідрографічних суден

тору й доповнив його силуетами літаків і ракет, розміщеними за дубовою і калиновою гілками. Проте колір полотнища з блакитного згодом змінено на синій, внаслідок чого фактично заіснували два різновиди прапора.

У 1995 р. утворено спільний українсько-польський батальйон миро-

творчих сил ООН. Бойовий прапор для нього, який розробило Західне оперативне командування спільно з польською стороною, дуже відмінний від прапорів Збройних Сил України. Це квадратне полотнище з жовтими й блакитними променями у вигляді хреста, що розходяться до його кутів. У центрі розміщено ма-

лий Державний Герб України, облямований дубовою й лавровою гілками. На самих променях розміщено символіку Західного оперативного командування, герб гетьмана П.К.Сагайдачного, герби Львова і Яворова. На зворотному боці прапора розміщено символіку Краківського військового округу, герб Я.К.Ходкевича, герби Перемишля і Кракова.

Станом на 28 жовтня 1999 р. було вручено 42 бойові прапори. Чотири прапори видів Збройних Сил нині використовує Почесна варта для проведення ритуалів. Один прапор виду Збройних Сил став історичним і експонується тепер у Центральному музеї ЗС України. Прапори набули сталих ознак, добре сприйняті у військах. Однак більша частина військових колективів Збройних Сил України все ще чекає своєї черги на вручення їм бойових прапорів нового зразка. Такий стан значною мірою зумовлений тим, що невиправдано затягнулося виконання необхідних юридичних процедур для легітимізації Верховною Радою прапорів українського війська.

А втім процес розвитку українського прапорництва триває. Одним зі свідчень цього є затвердження Міністром оборони України генералом армії України Олександром Кузьмуком посадових прапорів і прапорів різноманітних служб Військово-морських сил України. Серед них – 10 прапорів, гюйс, вимпел військового корабля та брейд-вимпел командира дивізіону. Вони доповнюють систему військово-морських символів. До цієї системи належать загальноновизнаний Військово-морський прапор України, гюйс, а також прапори Міністра оборони, начальника Генерального штабу ЗС України, командувача й начальника штабу ВМС України,

командира морського району (ескадри) і з'єднання, допоміжних, пошуково-рятувальних та гідрографічних суден. Уперше створено цілісну систему прапорів ВМС як окремого виду Збройних Сил.

Нині провадиться розроблення цілісної системи військової символіки для Збройних Сил України та інших військових формувань.

Загалом майже десятирічний процес творення сучасної національної військової символіки оприявнив низку проблем, розв'язання яких залежить не тільки від рівня наукового забезпечення розробок, а й обставин суспільно-політичного розвитку держави. У майбутньому, очевидно, буде зроблено вибір між нині вже використовуваними у військах символами і новими науковими запропонованнями або ж досягнуто синтезу їх.

ПРИМІТКИ

- ¹ Літопис руський: За Іпатським списком / Пер. Л.Махновець. – К., 1989. – С. 403 – 404.
- ² Центральный музей ЗС України (далі – ЦМ ЗСУ). – Оф. №3996.
- ³ Там само. – ДФ № 3863.
- ⁴ Там само. – ОФ №686.
- ⁵ Там само. – ДФ №687.
- ⁶ Там само. – ОФ №3997.
- ⁷ Там само. – ДФ № 3864.
- ⁸ Кохан О. Комплексна розробка військової символіки // Знак. – 1995. – № 9. – С. 15.
- ⁹ Лист до Верховної Ради України від 28 червня 1994 р. № 29-1091/4 // ЦМ ЗСУ. – ДФ № 3864.
- ¹⁰ Наказ Міністра оборони України від 15 серпня 1994 р. №215 // Там само.
- ¹¹ Статути Збройних Сил України. – К., 2000. – С. 453.
- ¹² Лист Управління служби військ і режиму Генерального штабу ЗС України 13 червня 1997 р. № 122/606 // ЦМ ЗСУ. – ДФ №3869.